

ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Шамарова Г.Ж.

lesmalika@mail.ru

7M01101-Педагогика және психология ББ II курс магистранты,
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекші, п.ғ.д., профессор - Джанзакова Ш.И.

Қазіргі жаһандану жағдайында қоғамның рухани-мәдени дамуы білім беру жүйесінің негізгі басымдықтарының біріне айналып отыр. Осы тұрғыда оқушылардың тұлғалық қалыптасуында эстетикалық тәрбиенің маңызы ерекше. Эстетикалық тәрбие - жеке тұлғаның әсемдікті сезіну, қабылдау, бағалау және оны өмірде шығармашылықпен қолдану қабілеттерін дамытуға бағытталған күрделі педагогикалық үдеріс. Бұл үдерісте музыка пәні эстетикалық тәрбиенің негізгі әрі пәрменді құралдарының бірі болып табылады.

Қасым-Жомарт Тоқаев қазіргі жаһандану жағдайында қоғамның рухани-мәдени дамуы мен білім беру жүйесінің негізгі басымдықтары туралы жиі айтады. Оның Жолдауларында, сондай-ақ басқада ресми сөздерінде осы мәселелер қоғамның дамуының стратегиялық құндылықтары ретінде көрсетілген.

Президент Жолдауларында *білім беру саласында* бірнеше маңызды бағыттар көрсетілген:

Білім мен ғылымды инновациялау: жаңа технологияларды, әсіресе жасанды интеллектті, оқу-тәрбиелік үрдіске енгізу – стратегиялық міндет.

Ұлттық бағдары бар оқытушылық кадрлар: ұстаздар кәсіби деңгейін көтері және халықаралық стандарттарға сай мамандар дайындау.

Ұрпақ тәрбиесі мен рухани құндылықтар: білім беру құралдарымен бірге патриотизм, мәдениетке құрмет, адамгершілік пен құқықтық сананы дамыту маңызды.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Білім келешегі: адал азамат, кәсіби маман» тақырыбындағы тамыз конференциясының пленарлық отырысында сөйлеген сөзінде: саналы, білімді, мідениетті ұрпақ тәрбиелеу – елдің өркениеттік көшінің алдыңғы қатарында болудың басты шарты екені, бұл – экономикалық, технологиялық жетістіктермен бірге ұлттық рухани-мәдени кодтарды сақтап, әлемдік білім кеңістігіне интеграциялануды қамтамасыз ету – деді.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың пікірінше, қоғамның рухани-мәдени дамуы мен білім беру жүйесінің нығаюы – Қазақстанның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін бірдей маңызды факторлар. Білім беру жүйесі сапалы тұлға тәрбиелеуді, ұлттық құндылықтар мен инновацияларды үйлестіре отырып дамытуды басты мақсат етеді.

Ұлттық құндылық - музыка өнері оқушылардың эмоциялық әлемін байытып, көркемдік талғамын қалыптастырады, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарға құрмет сезімін арттырады. Әсіресе, мектеп жасындағы балалардың эстетикалық санасын дамытуда музыкалық шығармаларды тыңдау, орындау, талдау және шығармашылық әрекетке қатысу олардың рухани дамуына, адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына тікелей ықпал етеді. Алайда, қазіргі білім беру тәжірибесінде эстетикалық тәрбие көбіне фрагменттік сипатта жүзеге асырылып, музыка пәнінің тәрбиелік-эстетикалық әлеуеті толық деңгейде пайдаланылмай отыр.

Сонымен қатар, білім берудің жаңартылған мазмұны, құзыреттілікке негізделген тәсіл, интеграциялық оқыту мен оқушының шығармашылық белсенділігін арттыру талаптары эстетикалық тәрбиені ғылыми-әдістемелік тұрғыда қайта қарауды қажет етеді. Музыка пәні арқылы эстетикалық тәрбие берудің тиімді жолдарын жүйелеу, педагогикалық шарттарын

анықтау және заманауы әдіс-тәсілдерді негіздеу – бүгінгі педагогикалық ғылымның өзекті мәселелерінің бірі.

Тәрбие мәселелері Қазақстанның ертеңгі күні мен елдің ұлттық қауіпсіздігі, қоғамның құндылық бағдарлары туралы сөз болғанда ерекше назар аударуды талап етеді. Тәрбиенің мақсаты - оның педагогикалық процеске және қоғамның қажеттіліктеріне байланысты өзгеруі. Тәрбиенің мақсаты қоғамның әлеуметтік сұранысына байланысты және оны сәтті орындау мұғалімнің кәсіби дайындығына байланысты. Мұғалімнің іс-әрекеті адалдықтан басталады, ал оқушылар оқу іс-әрекетінің мақсатын нақты түсініп, тапсырманы орындай бастайды. Тәрбиенің мақсаты - қоғам идеалдарына қол жеткізуге бағытталған педагогиканың маңызды мәселесі. Ол жалпы және жеке. Тәрбиенің мақсаты - барлық азаматтарда сапалы құндылықтарды қалыптастыру, ал жеке азаматтарда жеке құндылықтарды қалыптастыру. Қазіргі әлемде тәрбие жүйесіне байланысты тәрбиенің мақсаты әр түрлі болады. Тәрбиенің мақсаты қоғамда белгілі бір функцияларды жүзеге асыру процесінде жастардың мотивациялық қажеттілігінен туындайды. Қоғамның қажеттілігі өндіріс тәсілі мен өндіріс күші мен өндіріс түрінің арақатынасының даму деңгейімен анықталады. Сондықтан тәрбие мақсатының нәтижесі әрқашан қоғамның даму табыстылық деңгейін көрсетеді, бірақ өндіріс тәсілінің өзгеруімен анықталады. Менің көзқарасымды түсіндіру үшін мен тәрбиенің мақсаты әлеуметтік-экономикалық қатынастардың түріне байланысты екенін атап өтемін. Негізгі мақсатқа ұмтылу, мұғалімнің алдына нақты мақсаттар қою, кәсіби қызметтің нәтижелерін оқушылардың тәрбиесі мен қызығушылығынан байқауға болады. Нақты мақсаттар туралы айтатын болсақ, олардың негізгі анықтамаларын білу қажет. Әрбір жеке тұлғаның дамуы оның даралығының қалыптасуымен, сондай-ақ табиғаттың адамға генетикалық тұрғыдан тән әлеуетінің дамуымен байланысты. Баланың жеке дамуында ақынның белсенділігін, күшін, ерік-жігері мен сезімін арттырумен қатар, оның бейімділігі, болашақ мамандыққа деген қабілеті біріктіріліп, қызметке қолдану тәсілі ретінде қарастырылады.

Тұлғаның дамуы нақты әлеуметтік жағдайға байланысты. Екінші негіз адам мен қоғамның қарым-қатынасына байланысты. Ұзақ уақыт бойы педагогикалық мақсаттарды талдау және негіздеу жоғары дәрежеде қоғам мен биліктің қажеттіліктерін қанағаттандыратын мақсаттар болып саналады. Бұл жағдайда баланың қызығушылығы екінші орынға ауыстырылды. Бірақ гуманистік педагогика баланың қызығушылығын ояту мәселесін бірінші кезектегі мәселе деп санады. Бүгінгі таңда оқушының өз күшімен жетістікке жету мүмкіндіктерін басқару тәрбиенің басым рөлін арттырады. Педагогикалық басшылық, егер тәрбие пәні жеке тұлға болса, бірақ өзіне қажетті қасиеттерді дамыту оқушылардың белсенді әрекетін және оларға тәрбие субъектісі ретінде қарауды көздейді. Ақыл-ой, адамгершілік, еңбек, эстетикалық және дене тәрбиесі біртұтас педагогикалық жүйе аясында қарастырылады. Жеке тұлғаның әлеуметтік тәжірибені игеруі оның саналы рационалды қызметіне байланысты, онда шешуші рөл эмпирикалық дәстүрлі түрде білім жүйесі мен әлеуметтік психологияға жатады [13, 766.].

Мұнда қоғамдық психология көзқарастар мен ұстанымдарға, құндылық бағыттарына, дүниетанымға басым әсер етеді. Тәрбие мақсатының негізгі бөліктерін философиялық категориялардың дәйектілігімен сипаттауға болады: мотив - қажеттілік, қызығушылық-мақсат. Тәрбие мазмұнын жаңа қарастыру, оны жүзеге асырудың жеке бағдарланған және белсенді тәсілдері ғалымдар мен мұғалімдерді біртұтас педагогикалық процесс тұрғысынан тұлғаны қалыптастыру мәселелерін шешудің тиімді құралдарын іздеуге ынталандырады. Білім беру мақсаттарын терең білу мұғалімдерде негізінен қандай адамды қалыптастыру керек екендігі туралы идеяны тудырады, бұл олардың іс-әрекеттеріне сана, нақты бағыт, қисындылық береді. Сонымен қатар, білім беру мақсаттарын одан әрі анықтау оның міндеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Тәрбиенің мақсаттары мен міндеттері тәрбие жұмысының мазмұнын анықтауға тікелей қатысты. Педагогикалық тұрғыдан тәрбиеленушілердің қызығушылықтары мен бейімділіктеріне (танымдық, эстетикалық, табиғатқа және жануарларға қайырымдылық және т.б.) сүйене отырып, олардың көмегімен көптеген еңбек, адамгершілік, эстетикалық тәрбиелік міндеттерді шешуге болады.

Моральдық үлгіні қолдану принципі оқу процесінің табиғатына берілген жетекші өзекті табу қабілетіне байланысты. Әрбір нақты жағдайда бұл өзекті табу - бала тәрбиесі. Халықтық тәрбие-бұл тарихи даму процесінде тірі дене. Табиғатқа, табиғи салдарға деген міндеттеме принципі өте қарапайым түрде болса да, педагогика ғылымында негізделгенге дейін халықтың ауызша шығармашылығында көрініс тапты. Тарихтың тәрбиелік аспектісін ескере отырып, елді қорғаған, халық әлемі үшін күрескен көшбасшылар мен осы тарихи оқиғаларға арналған ауызша халық шығармашылығы халықтық-азаттық қозғалысының тарихын өзіндік және қарапайым және асқақ түрде бейнелейтінін және болашақ ұрпақтың, патриоттық және рухани адамгершіліктің қалыптасуына ықпал ететінін ұмытпауымыз керек.

1 кесте - Ұрпақты тәрбиелеудегі негізгі принциптер

Ұрпақты тәрбиелеудегі негізгі принциптер		
1	Тәрбиенің идеясы мен орындылығы	Тәрбиенің негізгі мақсаты - оянған ұлттық санасы бар, рухани ойлаудың жоғары дәрежесі бар, мәдениетті, парасатты, үлкен ар-ұжданы бар, еңбекқор, іскер, басқа да ізгіліктері бар дені сау адамды тәрбиелеу
2	Өскелең ұрпақты іс-әрекет және қарым-қатынас арқылы тәрбиелеу	Балаларды ақыл-ой қызметімен қатар іскерлік және пысықтауға үйрету, нәтижелі еңбекке бейімделу, ата-аналар мен балалар, тәрбиеші мен тәрбиеленуші, үлкендер мен кішілер арасындағы өзара сенімде, қайырымдылықта, сенімде, бір-біріне құрметпен қарауда өзара қарым-қатынасты негіздеу, тәрбиеде психологиялық жағдай жасау, үйлесімділік атмосферасын құру, жас азаматтың өзіне деген сенімін арттыру, қамқоршылық сезімін дамыту
3	Білім берудегі жеке тұлғаға қойылатын талаптар мен құрметтің бірлігі	Баланың ішкі мүмкіндіктерін ашу адамның махаббат сезімі мен қарым-қатынасына байланысты. Бала тең адам болып саналғанда және оған еркіндік бергенде ғана ол өз пікірін ашық айта алады, ересектердің балаға деген құрметі олардың сенімін арттырады
4	Тәрбиелік әсердің дәйектілігі, үздіксіздігі	Тәрбие тәжірибесі балаларға талаптар мен педагогикалық ықпалдың бірлігі қажет екенін дәлелдеді
5	Оқушылардың жас және жеке ерекшеліктерін есепке алу	Оқушылардың жеке ерекшелігі-денсаулық, интеллект, адамгершілік қалыптасу, сыртқы әсерлерге реакция, қабылдау және т.б. кейбіреулер ескертулерді өздерінің ауырлығымен дұрыс қабылдаса, кейбіреулері керісінше әсер етуі мүмкін, сондықтан оқушылардың білім дәрежесін уақтылы анықтау қажет.

Бала-педагогикалық қамқорлықтың басты мақсаты. Баланың ішкі мүмкіндіктерін ашу адамның махаббат сезімі мен қарым-қатынасына байланысты. Бала тең адам болып саналғанда және оған еркіндік бергенде ғана ол өз пікірін ашық айта алады, ересектердің балаға деген құрметі олардың сенімін арттырады.

Тұлға өзін өмірде сирек кездесетін ерекше құбылыс ретінде қарастырады. Бұл қағида мектеп мұғалімдерінің, отбасы мен қоғамның педагогикалық күш-жігерінің бірлігі мен қызметін талап етеді. Балаларды тәрбиелеудегі отбасының рөлі көбінесе жаңа әлеуметтік қатынастарға байланысты. Бұл ата-аналар, мектеп және қоғам арасындағы нарықтық еңбек жағдайында орын алады. Тұлға қасиеттерінің қалыптасуы бір мезгілде, кешенді түрде жүретіндіктен, педагогикалық әсер де жан-жақты болуы керек. Осылайша, тәрбие - бұл өскелең ұрпақтың ғасырлар бойы жинақталған және іріктелген озық тәжірибелер мен халықтың ізгіліктерін сіңіру, баланың қоршаған ортаға деген көзқарасын, дүниетанымын, өмірге деген қамқорлығын және тиісті мінез-құлқын қалыптастыру деген қорытынды жасауға болады. Халықтық тәжірибеде, ғылымда ұрпақ тәрбиесі ұлттық сана мен дүниетанымды қамтамасыз ететін тілден, тілден басталатыны дәлелденді. Бүгінгі таңда қоғамның басты мақсаттары мен міндеттерінің бірі-өскелең ұрпақтың рухани мүгедегі болмау, оны қажет ету, оған қадір-қасиет пен тектілікті сіңіру, оны еркін пайдалануға мүмкіндік беру үшін қазақ тілін үйрену болып табылады. Мұндай қасиеттер өздігінен пайда болмайтыны белгілі. Ол үшін жастарды тәрбиелеу, адамгершілік іс-шараларды ұйымдастыру қажет.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі - ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, эстетикалық талғамы жоғары, рухани бай, шығармашыл тұлға қалыптастыру.

Осы тұрғыда «Оқу-тәрбие процесінде оқушыларды эстетикалық тәрбиелеу жолдары (музыка пәні негізінде)» тақырыбындағы магистрлік диссертациялық зерттеу жұмысы бүгінгі білім беру кеңістігі үшін өзекті әрі ғылыми-практикалық маңызы жоғары мәселені қамтиды.

Қорытындылай келе, музыка арқылы эстетикалық тәрбие беру – оқушылардың рухани- мәдени дамуын қамтамасыз ететін, тұлғаның шығармашылық әлеуетін ашатын маңызды педагогикалық құрал екендігі айқындалды.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қ.К.Тоқаевтың «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 8 қыркүйек 2025ж.

2. Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Білім келешегі: адал азамат, кәсіби маман» тамыз конференциясының пленарлық отырысы
https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-bilim-keleshegi-adal-azamat-kasibi-maman-takyrbyndagy-tamyz-konferenciya-synyn-plenarlyk-otyrysynda-soylegen-sozi-1571340?utm_source=chatgpt.com

3. Акбаева, Л. Н. Об идеальном человеке и идеальном обществе в мировоззрении Султанмахмута Торайгырова / Л. Н. Акбаева, А. Н. Акбаева // Вестн. развития науки и образования. – 2017 – № 3–4. – С. 37–44.

4. Нуриллаев Ф.Г., Нурилаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся // Проблемы педагогики, 2020. С. 15-17.